

Centrum Badań
nad Uprzedzeniami

Postawy wobec imigrantów i uchodźców: Panel Badań Społecznych CBU

Maciek Bieńkowski

Aleksandra Świderska

Warszawa, 2017

Wprowadzenie

Według danych Urzędu do Spraw Cudzoziemców, w 2015 roku status uchodźcy przyznano w Polsce 348 osobom. Wnioski o przyznanie go złożyło 12 325 osób¹, co oznacza, że pozytywnie rozpatrzono ok. 3% z nich. Komunikat z badań CBOS² nie pozostawia wątpliwości co do zmiany w gotowości Polaków do przyjmowania uchodźców. W październiku 2015 roku na pytanie „Czy Pana(i) zdaniem, Polska powinna przyjmować uchodźców z krajów objętych konfliktami zbrojnymi?” pozytywnej odpowiedzi (suma odpowiedzi „Tak, powinniśmy ich przyjmować i pozwolić się osiedlić” i „Tak, powinniśmy ich przyjmować do czasu, kiedy będą mogli wrócić do kraju, z którego pochodzą”) udzieliło 54% respondentów. Rok później, w październik 2016 roku, było to już 40%.

Najbardziej niepokojące są jednak dane z raportu Prokuratury Krajowej na temat przestępstw z nienawiści³. Nie dość, że liczba tego rodzaju przestępstw rośnie stale od 2000 roku, to na przełomie lat 2015 i 2016 nastąpił znaczny wzrost (ze 165 spraw w 2015 do 263 w 2016) przestępstw z artykułu 119 § 1 kodeksu karnego, to znaczy polegających na pobiciu lub stosowaniu gróźb ze względu na przynależność etniczną lub wyznaniową. Jednocześnie pośród wszystkich zarejestrowanych przypadków przestępstw z nienawiści znacząco wzrosła liczba czynów skierowanych przeciwko osobom wyznającym islam (29% przypadków w pierwszym półroczu 2016 roku). Z przytoczonych danych wyłania się obraz atmosfery niechęci wobec obecności uchodźców w naszym kraju.

¹<https://udsc.gov.pl/statystyki/raporty-okresowe/raport-roczny-ochrona-miedzynarodowa/2015-2/>

²Centrum Badania Opinii Społecznej (2016). *Stosunek Polaków do przyjmowania uchodźców*. Warszawa: CBOS

³Raport Prokuratury Krajowej o sygnaturze PK II P 404.4.2016

O obecnym raporcie

Opierając się na danych pozyskanych za pomocą dwóch sondaży przeprowadzonych na internetowym Panelu Badań Społecznych, opiszemy postawy polskich respondentek i respondentów wobec imigrantów i uchodźców w latach 2015 i 2016. W dalszej części raportu przyjrzymy się różnym czynnikom, które mogły postawy te determinować.

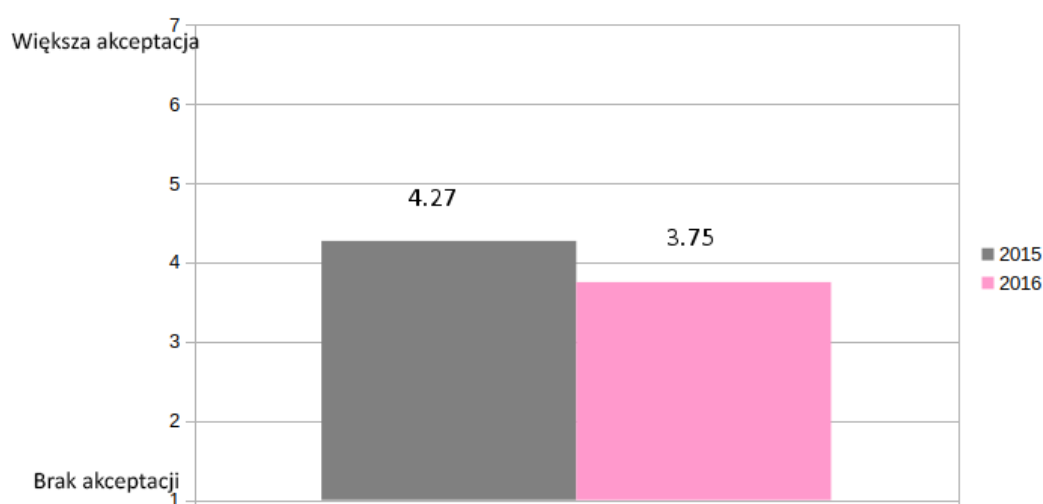
Poniżej prezentujemy podstawowe informacje dotyczące osób, które wzięły udział w sondażach. Warto podkreślić, że nasze próby nie były reprezentatywne dla populacji.

- W sondażu z 2015 roku wzięło udział 985 osób, w tym:
 - 80% kobiet i 20% mężczyzn
 - w wieku od 19 do 64 lat, z czego znaczna większość (83%) miała między 21 a 30 lat;
 - ponad 50% deklarowało wykształcenie wyższe, a około 40% - wykształcenie średnie lub niższe;
 - zdecydowana większość (75%) mieszkała w dużych miastach.

- W sondażu z 2016 roku wzięło udział 1267 osób, w tym:
 - 78% kobiet i 22% mężczyzn
 - w wieku od 18 do 66 lat; większość respondentów (69%) miała od 21 do 30 lat;
 - ponad 60% miało wykształcenie wyższe, ponad 30% - średnie albo niższe;
 - ponad połowa mieszkała w dużych miastach (500 tys. mieszkańców lub więcej).

Postawy wobec imigrantów i uchodźców

W obu sondażach pytaliśmy o akceptację imigrantów, mierzoną za pomocą czterech stwierdzeń⁴ (przykładowe: „Zwiększenie liczby imigrantów jest korzystne dla polskiej gospodarki.”, „Imigranci zabierają Polakom miejsca pracy.”). Badani ustosunkowywali się do nich za pomocą siedmiopunktowej skali (gdzie 1 oznaczało „całkowicie nie zgadzam się” a 7 - „całkowicie zgadzam się”). Uśrednione wyniki przedstawiono na wykresie 1. Możemy zauważyć istotny spadek akceptacji dla obecności imigrantów w Polsce w przeciągu roku⁵.

Wykres 1. Porównanie akceptacji dla imigrantów w latach 2015 i 2016.

Dodatkowo w sondażu z 2016 roku zadaliśmy pytania dotyczące tego, jaki los powinien spotykać uchodźców trafiających do Polski oraz ogólniej do państw Unii Europejskiej w związku z tzw. „kryzysem migracyjnym”. Skorzystaliśmy z narzędzia, na które składa się 12 pytań⁶. Te z kolei rozkładają się na cztery podskale, przedstawione w tabeli 1. Osoby badane

⁴ $\alpha_{2015} = 0.81$; $\alpha_{2016} = 0.82$

⁵ $M_{2015} = 4.27$, $M_{2016} = 3.75$; $t(1333.41) = 7.40$. $p < 0.001$

⁶ Świderska, A., Winiewski, M., Hansen, K. (2015). *Przemoc jako rozwiązanie? Napływ uchodźców w opiniach Polaków*. Warszawa: Centrum Badań nad Uprzedzeniami.

mogły ustosunkować się do stwierdzeń korzystając z siedmiostopniowej skali odpowiedzi, od 1 - „zdecydowanie nie zgadzam się” do 7 - „zdecydowanie zgadzam się”.

Tabela 1

Składowe skali mierzącej stosunek do różnych rozwiązań kryzysu migracyjnego

Nazwa podskali	Przykładowe stwierdzenie
Wykluczenie ⁷	„Uchodźcy przyjęci do Polski powinni być osiedlani w specjalnych ośrodkach izolowanych od reszty społeczeństwa polskiego.”
Przemoc psychiczna ⁸	„Uchodźcy powinni być najpierw umieszczani w obozach przejściowych, w których poddani byłiby selekcji pod względem potencjalnych zagrożeń jak i potencjalnej przydatności w Polsce.”
Przemoc fizyczna ⁹	„Uchodźcy, którzy nielegalnie trafili na teren Polski, powinni być bezwzględnie deportowani, nawet jeśli oznaczałoby to ograniczenie wolności.”
Działania pozytywne ¹⁰	„Państwo polskie powinno zaangażować dodatkowe środki w pomoc uchodźcom, aby poprawić ich sytuację materialną.”

Uśrednione odpowiedzi na pytania z czterech podskal prezentuje wykres 2. Wyższy wynik punktowy oznacza większe poparcie, a niższy – mniejsze poparcie. Widać zatem, że

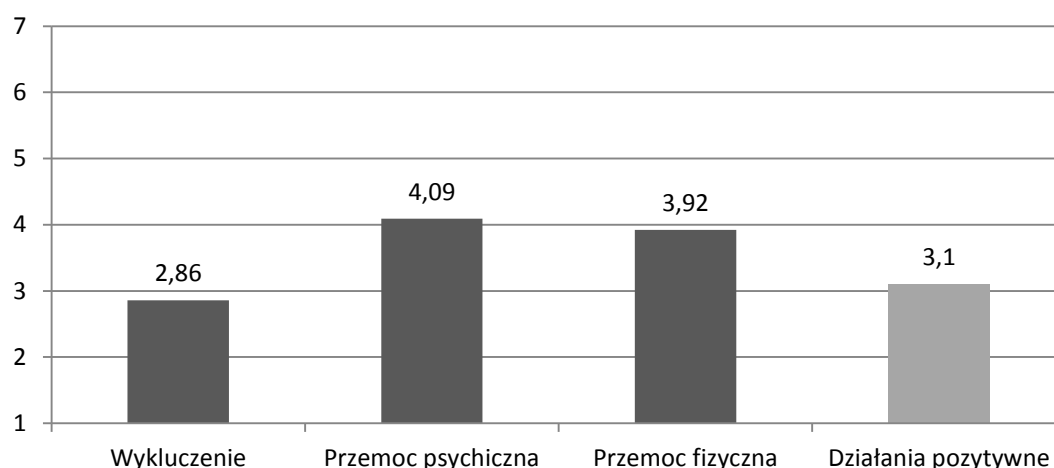
⁷ $\alpha = 0.90$

⁸ $\alpha = 0.82$

⁹ $\alpha = 0.81$

¹⁰ $\alpha = 0.87$

respondenci najbardziej popierali stosowanie przemocy psychicznej wobec uchodźców, a najmniej – wykluczanie ich z życia społecznego.

Wykres 2. Poparcie dla różnych sposobów postępowania wobec uchodźców w obliczu kryzysu migracyjnego.

Czynniki kształtujące postawy

Stosunek do obcych jest jednym z ważnych punktów zainteresowania psychologii społecznej¹¹. Korzystając z oferowanych przez nią narzędzi, rozważymy odpowiedź na pytanie o to, co determinowało stosunek respondentek i respondentów na Panelu do imigrantów i uchodźców.

Empatia

Jednym z pojęć, które może być pomocne przy wyjaśnianiu przyczyn uprzedzeń, jest empatia. Konstrukta ten oznacza z jednej strony zdolność do przyjmowania perspektywy innych osób, czyli zrozumienia ich punktu widzenia i tego, co mogą w danej sytuacji

¹¹Patrz np. Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology*, 33, 1-39.

odczuwać, a z drugiej – tendencję do reagowania w sposób emocjonalny w odpowiedzi na postrzegane stany emocjonalne innych¹². W obu omawianych sondażach wykorzystaliśmy narzędzie do pomiaru empatii¹³, na które składało się osiem pytań. Pytania tworzyły dwie podskale, przedstawione w tabeli 2.

Tabela 2

Dwie składowe skali empatii

Nazwa podskali	Przykładowe stwierdzenie
Troska empatyczna	„Kiedy widzę człowieka wykorzystywanego, czuję swego rodzaju potrzebę zaopiekowania się nim.”
Przyjmowanie perspektywy	„Staram się spojrzeć na nieporozumienie ze strony każdego z jego uczestników, zanim podejmę decyzję.”

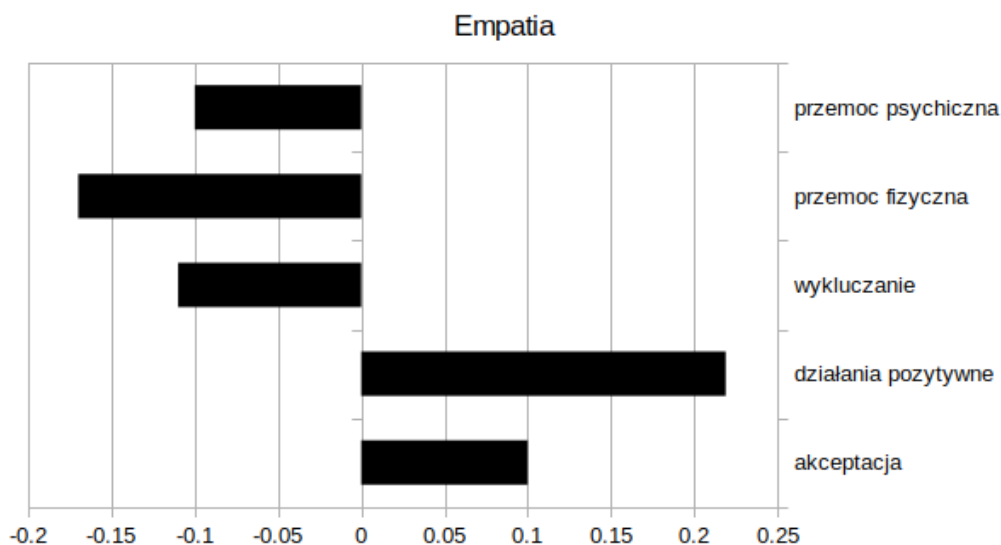
Analiza statystyczna danych z roku 2015 wykazała związek między poziomem empatii a akceptacją dla obecności imigrantów w Polsce¹⁴ - silniejsza empatia wiązała się z wyższym poziomem akceptacji (wykres 3 ilustruje siłę tego związku).

Korzystając z danych uzyskanych w sondażu z 2016 roku sprawdziliśmy, czy zachodził związek między poziomem empatii a poparciem dla czterech strategii rozwiązania kryzysu migracyjnego (patrz wykres 3). Zgodnie z oczekiwaniami, zdolność do przyjmowania punktu widzenia drugiego człowieka i „wejścia w jego skórę” w znaczący sposób wiązała się z większą chęcią pomagania uchodźcom, a jednocześnie redukowała tendencję do wyrządzania im krzywdy.

¹²Davis, M. H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy. *Catalog of Selected Documents in Psychology*, 10, 85.

¹³tamże

¹⁴Sondaż 2015: $r = 0.10$, $p < 0.05$; sondaż 2016: $r = 0.10$, $p < 0.01$

Wykres 3. Związki empatii z poparciem wobec różnych rozwiązań kryzysu migracyjnego oraz akceptacją imigrantów.

Relatywna deprywacja

Relatywna deprywacja (RD) to kolejny konstrukt¹⁵, który jest powiązany z uprzedzeniami. Indywidualna relatywna deprywacja (IRD) określa subiektywne poczucie pogorszenia się własnej sytuacji materialnej w porównaniu do sytuacji innych osób. Natomiast grupowa relatywna deprywacja (GRD) odnosi się do poczucia, że sytuacja naszej grupy (do której przynależymy w codziennym życiu) uległa pogorszeniu w porównaniu do sytuacji innych grup społecznych.

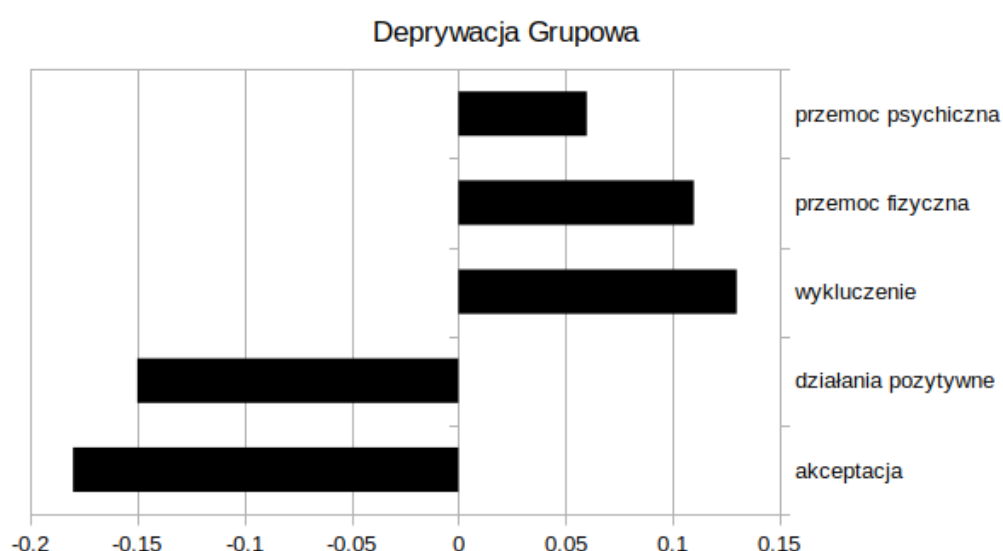
W sondażu z 2016 roku przyjrzelśmy się poczuciu relatywnej deprywacji respondentek i respondentów, zadając im pięć pytań, z czego dwa odnosiły się do deprywacji grupowej¹⁶ (np. „Czy sytuacja gospodarcza w ostatnim roku w Polsce poprawiła się, pogorszyła, czy też nie zmieniła się?”), a trzy – indywidualnej¹⁷ („Czy ogólna sytuacja materialna Pana/i i Pana/i rodziny w ciągu ostatniego roku poprawiła się, pogorszyła czy też nie zmieniła się?”).

¹⁵ Pettigrew, T. F., Christ, O., Wagner, U., Meertens, R. W., Van Dick, R., Zick, A. (2008). Relative deprivation and intergroup prejudice. *Journal of Social Issues*, 64, 385-401.

¹⁶ $\alpha = 0.66$

¹⁷ $\alpha = 0.79$

Wcześniejsze badania pokazały, że wraz ze wzrostem poczucia relatywnej deprivacji, wzrasta poziom uprzedzeń¹⁸. Dotyczy to szczególnie deprivacji grupowej (gdyż uprzedzenia charakteryzują w istocie stosunki międzygrupowe). Analizy potwierdziły, że relatywna deprivacja grupowa wpływała negatywnie na poparcie dla działań pomocowych dla uchodźców¹⁹ i na ogólną akceptację dla imigrantów²⁰. Z drugiej strony im wyższy był poziom doświadczanej deprivacji, tym wyższe poparcie dla stosowania przemocy fizycznej wobec uchodźców²¹, wykluczania²² i stosowania przemocy psychicznej²³ (patrz wykres 4). Deprywacja indywidualna z kolei okazała się mieć negatywny, choć niewielki wpływ, jedynie na ogólną akceptację dla imigrantów²⁴ i poparcie dla pomagania uchodźcom²⁵.

Wykres 4. Związki poczucia relatywnej deprivacji grupowej z poparciem wobec czterech rozwiązań kryzysu migracyjnego oraz akceptacją imigrantów.

¹⁸Pettigrew, T. F. (2015). Samuel Stouffer and relative deprivation. *Social Psychology Quarterly*, 78, 7-24.

¹⁹ $r = -0.15, p < 0.01$

²⁰ $r = -0.18, p < 0.01$

²¹ $r = 0.11, p < 0.01$

²² $r = 0.13, p < 0.01$

²³ $r = 0.06, p < 0.05$

²⁴ $r = -0.07, p < 0.05$

²⁵ $r = -0.09, p < 0.01$

Orientacja na dominację społeczną

W obu sondażach zawarto skalę orientacji na dominację społeczną (Social Dominance Orientation, SDO)²⁶. Jest to narzędzie pozwalające stwierdzić, w jakim stopniu ludzie zgadzają się z określonym sposobem postrzegania świata. W tym przypadku chodzi o wiarę w to, że istotnym elementem naszego życia jest konkurencja o miejsce w hierarchii, a co za tym idzie należy podejmować wysiłki związane z zapewnieniem sobie i swojej grupie jak najlepszej pozycji, również kosztem innych.

SDO jest jednym z czynników, które w dużej mierze odpowiadają za rozwijanie się uprzedzeń²⁷. W sondażu z 2015 roku wykazaliśmy związek między przekonaniami właściwymi dla orientacji na dominację społeczną, a akceptacją dla obecności imigrantów w Polsce. Był to związek o charakterze negatywnym, to znaczy im silniejsze przekonania o tym, że świat charakteryzuje hierarchia i trzeba walczyć o miejsce w niej, tym mniejsza akceptacja imigrantów²⁸.

W sondażu z 2016 roku przyjrzelśmy się zależności między SDO a skalom mierzącym stosunek do imigrantów oraz uchodźców. W przypadku ogólnej akceptacji dla imigrantów, stwierdzono negatywną zależność²⁹, podobnie jak w przypadku poparcia dla stosowania działań pomocowych wobec uchodźców³⁰. W przypadku poparcia dla stosowania przemocy fizycznej, wykluczania i przemocy psychicznej wobec uchodźców, ujawniona zależność miała charakter dodatni³¹. Innymi słowy, im silniejsze poparcie dla hierarchicznego świata, tym mniejsza akceptacja imigrantów i chęć pomagania uchodźcom, a silniejsze poparcie dla stosowania przemocy fizycznej i psychicznej (patrz wykres 5).

²⁶Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M., Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 741-763.

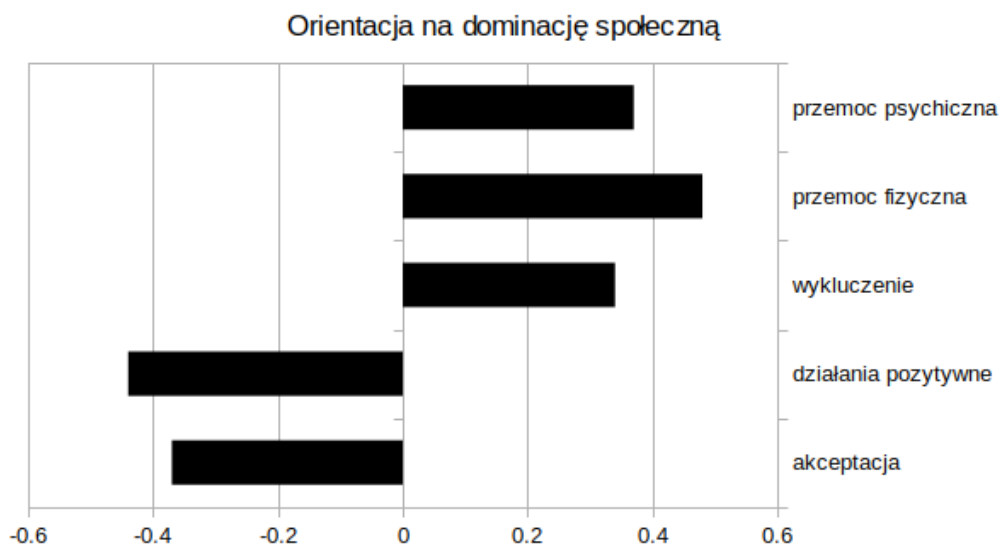
²⁷Duckitt, J. (2001). A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice. *Advances in Experimental Social Psychology*, 33, 41-113.

²⁸ $r = -0.42, p < 0.01$

²⁹ $r = -0.37, p < 0.01$

³⁰ $r = -0.44, p < 0.01$

³¹Odpowiednio: $r = 0.48, r = 0.34, r = 0.37$. wszystkie $p < 0.01$

Wykres 5. Związki orientacji na dominację społeczną z poparciem wobec czterech możliwości rozwiązania kryzysu migracyjnego oraz akceptacją imigrantów.

Prawicowy autorytaryzm

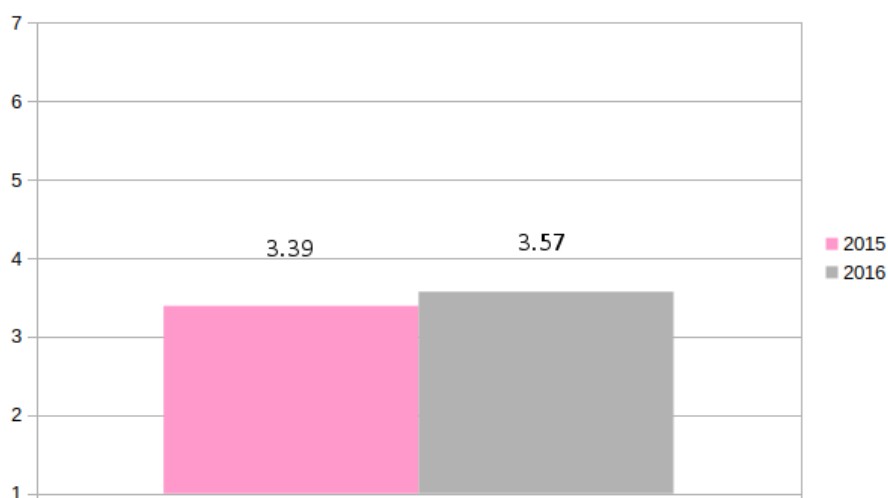
Prawicowy autorytaryzm (Right-wing authoritarianism, RWA)³² to zbiór przekonań dotyczących otaczającego nas świata, a odnoszących się do przywiązania do tradycji i zastanych instytucji społecznych. Taka postawa ma u swoich podstaw przekonanie, że świat jest w swojej naturze miejscem niebezpiecznym. Istnienie restrykcyjnych instytucji społecznych i tradycji miałyby zapewnić w tym chaosie pewną dozę porządku, niezbędnego dla utrzymania bezpieczeństwa.

W obu sondażach stwierdziliśmy istotną zależność między poziomem RWA a ogólną akceptacją dla obecności imigrantów w Polsce – wyższe poziomy RWA wiązały się z mniejszą akceptacją³³. Dodatkowo, wykorzystując dane z ankiety z 2016 roku, zbadaliśmy wpływ RWA na poparcie dla niesienia uchodźcom pomocy, poddawania ich przemocy fizycznej i psychicznej oraz wykluczaniu ich. Tu wyższe poziomy RWA wiązały się z mniejszym poparciem dla działań pozytywnych wobec uchodźców i większym poparciem dla działań

³²Altemeyer, B. (1981). *Right-wing authoritarianism*. Winnipeg, Canada: Univ. of Manitoba Press.

³³Sondaż 2015: $r = -0.43, p < 0.01$; sondaż 2016: $r = -0.51, p < 0.01$

przemocowych³⁴. Warto zwrócić uwagę również na fakt, że między rokiem 2015 a 2016, powszechność przekonań właściwych dla RWA wzrosła³⁵ (wykres 6).

Wykres 6. Poziom prawicowego autorytaryzmu respondentek i respondentów w Panelu Badań Społecznych w latach 2015 i 2016.

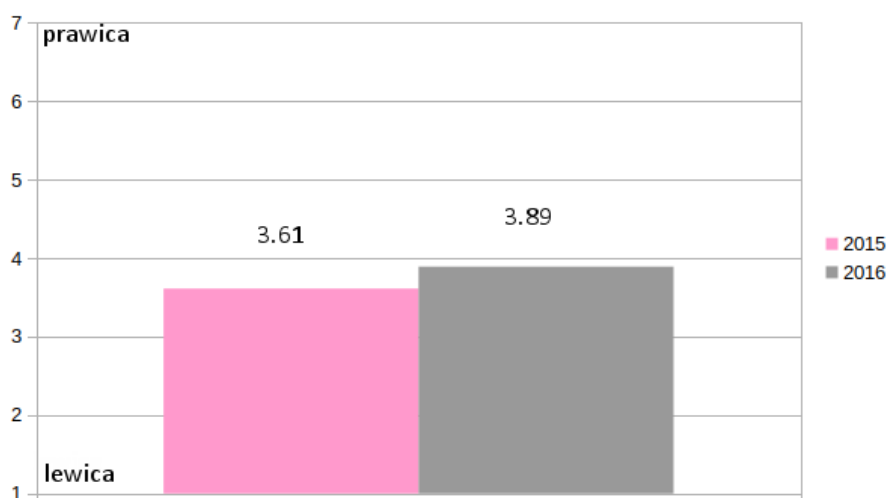
Deklarowane poglądy polityczne

W naszych sondażach korzystaliśmy nie tylko z narzędzi psychologicznych, ale pytaliśmy też o tradycyjny podział na prawicę i lewicę oraz deklarowane poglądy w kwestiach światopoglądowych i ekonomicznych. We wszystkich przypadkach respondenci i respondenci odpowiadali za pomocą siedmiopunktowej skali, odpowiednio od „lewicowe” do „prawicowe”, od „liberalne” do „konserwatywne” i od „państwo opiekuńcze” do „model wolnego rynku”. Porównanie wyników z obu sondaży wykazało, że na przestrzeni roku nastąpiło pewne przesunięcie w poglądach wyrażanych na Panelu Badań Społecznych. Po pierwsze, w 2016 roku respondenci i respondenci deklarowali się jako bardziej prawicowi,

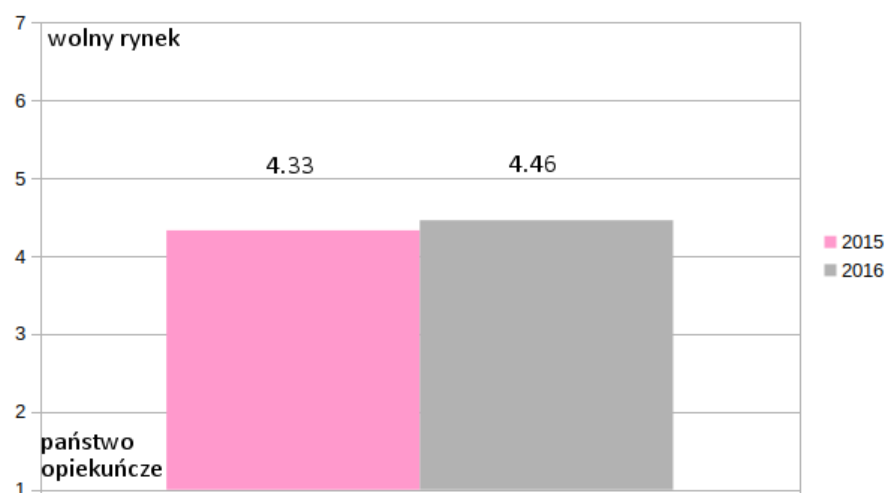
³⁴ Działania pozytywne: $r = -0.40$; przemoc fizyczna: $r = 0.55$, wykluczenie: $r = 0.47$, przemoc psychiczna: $r = 0.51$; wszystkie $p < 0.01$

³⁵ $M_{2015} = 3.39$, $M_{2016} = 3.57$; $t(1478.68) = -2.77$. $p < 0.05$

niż rok wcześniej³⁶ (patrz wykres 7). Po drugie, skłaniali się bardziej ku modelowi wolnego rynku, niż państwa opiekuńczego³⁷ (wykres 8)

Wykres 7. Deklarowane poglądy polityczne w latach 2015 i 2016.

Wykres 8. Deklarowane poglądy ekonomiczne w latach 2015 i 2016.

W jaki sposób te deklaracje przekładały się na stosunek do imigrantów i uchodźców? W przypadku sondażu z 2015 stwierdziliśmy istnienie negatywnej zależności między nasileniem poglądów prawicowych a akceptacją dla imigrantów³⁸, tak samo

³⁶ $M_{2015} = 3.61$, $M_{2016} = 3.89$; $t(1285.05) = -3.61$. $p < 0.001$

³⁷ $M_{2015} = 4.33$, $M_{2016} = 4.46$; $t(1629.01) = -1.55$. $p < 0.005$

³⁸ $r = -0.45$, $p < 0.01$

w przypadku relacji między deklarowanymi poglądami konserwatywnymi a akceptacją dla imigrantów³⁹, a także dla poglądów wolnorynkowych⁴⁰ (choć w tym przypadku omawiana zależność była wyraźnie słabsza). W 2016 roku znaleźliśmy odwrotną zależność między deklarowanymi poglądami prawicowymi, konserwatywnymi i wolnorynkowymi, a akceptacją dla imigrantów i poparciem dla pomagania uchodźcom. Z kolei taki sam zestaw deklarowanych stanowisk politycznych wiązał się dodatnio z poparciem dla stosowania wszystkich opisywanych form przemocy wobec uchodźców: przemocy fizycznej, wykluczania oraz przemocy psychicznej⁴¹.

Analizując wspomniane dane możemy zauważyć, że najsilniejszy związek zachodził pomiędzy deklarowanymi poglądami na osi lewica - prawica. Osoby deklarujące prawicowe poglądy były mniej gotowe poprzeć w ogóle obecność imigrantów w Polsce, czy udzielanie pomocy uchodźcom. Z drugiej strony, poglądy takie szły w parze z akceptacją dla stosowania różnych form przemocy wobec uchodźców. Podobnie było w przypadku osób skłaniających się ku poglądom konserwatywnym (słabsza zależność) i wolnorynkowym (najsłabsza zależność).

Podsumowanie

- Przedstawiliśmy wyniki analiz danych zebranych w ramach internetowych sondaży przeprowadzonych w 2015 i 2016 roku, dotyczących postaw wobec imigrantów i uchodźców.
- Wyniki ujawniły, że stopień akceptacji imigrantów w ciągu roku obniżył się. Można zauważyć również wysokie poparcie dla stosowania różnych form przemocy wobec uchodźców.
- Zgodnie z przewidywaniami, empatia, poczucie relatywnej deprywacji, orientacja na dominację społeczną, prawicowy autorytaryzm oraz poglądy polityczne kształtowały

³⁹ $r = -0.43, p < 0.01$

⁴⁰ $r = -0.16, p < 0.01$

⁴¹ $p < 0.01$

stosunek respondentek i respondentów do imigrantów i uchodźców. Większa zdolność do odczuwania empatii wiązała się z większą akceptacją imigrantów i większym poparciem dla pozytywnych działań wobec uchodźców. Wyższe poziomy grupowej relatywnej deprivacji, orientacji na dominację społeczną, prawicowego autorytaryzmu i bardziej prawicowe poglądy wiązały się z wyższym poparciem dla działań przemocowych wobec uchodźców i niższą akceptacją imigrantów.

- Porównując wyniki pochodzące z ankiety z roku 2015 z tymi z 2016 zauważyliśmy, że w tym okresie nastąpiło przesunięcie nie tylko deklarowanych wprost (lewica ↔ prawica) poglądów politycznych, ale również wzrost poziomu prawicowego autorytaryzmu.